

Türkiye'nin Sıhhî İctimaî Coğrafyası'na Göre Anadolu'da Gelenek, İnanç ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme*

Oğuzhan Aydın**

Öz

Bu makalede 1922-1932 yılları arasını kapsayan Türkiye'nin Sıhhî İctimaî Coğrafyası başlıklı on sekiz kitabın on birinden yararlanılarak halk kültürü ve halk edebiyatına ait unsurlar ele alınacaktır. TBMM Hükümeti ve Sıhhiye ve İctimaî Muavenet Vekaleti tarafından hazırlanan bu eserlerin seçiminde Türkiye'nin her bölgesinden farklı vilayetlerin olmasına dikkat edilmiştir. 1922 yılının Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı) Dr. Rıza Nur Bey'in döneminde başlayarak yapılan çalışmalarla bu eser hazırlanmaya başlamıştır. Bu çerçevede özellikle il sağlık müdürlerinden alınan malumat ve raporlarla oluşturulan bu kitaplar dönemin kültürüne ışık tutan resmi kaynaklar olması bakımından önemlidir. Tertip heyetinin başında yer alan Dr. Muhyiddin Celal Bey'in büyük emeği olan bu çalışmanın yalnızca halk kültürü ve halk edebiyatı alanında değil, coğrafya ve tarih araştırmacılarının da ilgi alanında olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler

Kültür, gelenek, inanç, sağlık, Erken Cumhuriyet Dönemi.

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Aydın, Oğuzhan (2018). "Türkiye'nin Sıhhî İctimaî Coğrafyası'na Göre Anadolu'da Gelenek, İnanç ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 89-114.

** Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan Aydın, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye.
o.aydin@gazi.edu.tr

Giriş

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde Anadolu'nun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel resmini ortaya koyan Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası adlı kitap dizisi, erken Cumhuriyet dönemi açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Bu kitap dizisinin 7 tanesi (Sinop, Niğde, Kayseri, Kastamonu, Zonguldak, Menteşe, Konya, Isparta) 1922 tarihli, 7 tanesi (Ankara, Bayezid, Çatalca, Gelibolu, Kırkkilise, Kırşehir, Urfa) 1925 tarihli, 2 tanesi (Çankırı, Gazi Antep) 1926 tarihli ve 2 tanesi de (Sivas, Tokat) 1932 tarihli olarak basılmıştır. Bunlar haricinde Erzurum (Şerif Bey 2011: 26) vilayetini muhtevi bir eser daha mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmı Milli Mücadele'ye destek veren Öğüd Gazetesi'nin matbaasında basılmış, bir kısmı da ilerleyen yıllarda İstanbul'da neşredilmiştir.

Belirli bir düzende olduğu görülen bu eserlerin merkezde hazırlanan bir formata göre planlanarak kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Zira genelde kitaplar 6 bölümden müteşekkildir. Birinci kısımda sınırlar ve idari taksimat ile dağlar, nehirler, göller, madenler, ormanlar, tarım ürünleri ve hayvancılık gibi konular ele alınmıştır. İkinci kısımda sıcaklık, nem ve yağış gibi mevsimsel ve iklimsel özellikler ele alınmıştır. Üçüncü kısımda bölgenin nüfusu, dil, kültürel unsurlar, geçim kaynakları ve yolları, aşiret yapısı ve halkın fiziksel özellikleri yer almıştır. Dördüncü kısımda bölgede resmi ve sivil binalar, hastaneler, okullar, fabrikalar, mezarlıklar, şehir ve köylerin durumu ile mimari tarzı incelenmiştir. Beşinci kısımda yöreye ait doğum ve ölüm oranları gösterilmiştir. Altıncı kısımda ise bölgenin halk hekimliğiyle ilgili durumu ve bununla ilgili veriler paylaşılmıştır.

Kitapların bütünü incelendiğinde masa başında bir takım resmi verilerden yararlanılarak hazırlanmaktan ziyade doğrudan inceleme, gezi, gözlem ve derlemeye dayalı olarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte resmî kurumlardan ya da kaynak gösterilmek suretiyle farklı eserlerden ictibas edilen bazı malumata da yer verilmiştir. Ayrıca böyle bir çalışmanın Milli Mücadele'nin devam ettiği bir dönemde başlatılması, dönemin devlet adamlarındaki millet, memleket ve kültür konusundaki hassasiyeti göstermesi bakımından önemlidir. TBMM'nin kurulduğu, vatanın işgal edildiği ve otorite boşluğu yaşandığı bir dönemde Ankara Hükümeti'nin gayretleri ile bu bilgilerin derlenmesi Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki taşranın vaziyetinin anlaşılmasına büyük katkı sağlamıştır. Bununla birlikte eserlerde ekono-

mi, çevre, mimari halk kültürü ve edebiyatı, geleneksel tıp ve halk hekimliği konularının da yer aldığı görülmektedir.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Halk Kültürü

Çalışmamız ilgili kitapların halk kültürüyle alakalı bölümlerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda Anadolu'daki gelenek, inanç, giyim, halk hekimliği gibi kültürel unsurlar incelenmiştir. Konuların tanziminde kitapların basım yılı esas alınmıştır.

Sinop Sancağı

Dr. Mehmed Said Bey'in hazırladığı Sinop Sancağı'na ait kitap, 64 sayfa metin ve 17 sayfa fotoğraf, tablo, kroki ve haritalardan oluşmaktadır. Çok büyük kısmının (%87,4) Türk olduğu ilin giyim tarzına bakıldığında yeknesak bir kıyafet-i milliyenin olmadığı anlaşılmaktadır. Zengin ve fakirlerin köy ve kasabalardaki kıyafetleri ayrı ayrı ele alınırken kasabadaki zenginlerin genellikle setre ve pantolon giydikleri ve hocalardan başka sarık takanların nadir olduğu görülmektedir. Boyabat'ta daha çok olmak üzere uzunca bir palto, şalvar, yumuşak bir kuşak, fes üzerinde ağabani sarık veya yazma giyilirdi. Gençler biraz daha gösterişli giyerlerdi. Kasabadaki fakirlerin kıyafetleri de zenginlerden farklı değildi. Çoğunlukla yerli dokuma kumaş giyerlerdi. Zengin köylülerin kıyafetlerinde milli kıyafetlerden ziyade Çerkes ve Abaza kıyafetlerinin izlerini görmek mümkündü. Kadınlar ise umumiyetle üç etekli entari giyerdi.

Sinop ve çevresindeki doğum adetleri şu biçimdedir: Doğumu yaklaşan kadın hısım, akraba, konu-komşuya götürülmek suretiyle teşhir edilir. İlk sancılarının başlamasından önce aile ebisi davet edilir ve yanlış vaziyette bulunması muhtemel olan çocuk vaziyet-i tabiiyeye getirilirdi. Sancılar başladığında ebe hanım doğumla ilgili eşyalarıyla eve gelir, konu-komşuya haber verilir ve tamamı doğum odasında toplanırlardı. Her bir kadın geldikçe hamilenin sırtını sıvayarak ben geldim sen de gel! der. Meryem Analı denilen bir ağaç kökü parçası suya konur, çevresinde kelime-i tevhid yazılı bir namaz bezi hamilenin başına örtülür, kadınların hepsi birden konuşmak suretiyle doğum beklenir. Doğumun gecikmesi birçok şeylere atfolunur: *"Nazar değmesi, çocuğun dünyaya geleceğine pişman olarak geriye çekilmesi ya da misafirler arasında uğursuz bir kadının bulunması gibi. Güç doğumlarda lohusa kusturulur, yüksek bir yerden atılır, doğumdan sonra çocuk derhal yıkanır ve ihzar olunan bezlere sarılır."*

Doğumun ardından bebeğin kundaklanmasının da geleneksel ritüelleri mevcuttur. Akraba ve eş dostun davet edildiği merasimde ebe hanım çocuğu kundağa sararak haziruna ve bilhassa babasına takdim eder ve bahşişler alır. Bu merasimde lohusa mükellef bir yatağa yatırılır, bir hafta boyunca ziyarete gelenlere karanfil ve tarçın kokulu şerbetler ikram edilir. Bebeğin beşiğe yatırmak merasimi de tantanalı olur; çocuk beşiğe yatırıldıktan sonra ebe hanım beşiği oda içerisinde sallayarak gezdirir, hazirundan birisi sual eder:

“-Ebe hanım nereye?

-Kabe'ye.

-Var git yolun açık olsun!

-Allah anasına babasına ve yedi sülalesine Kabe'ye gitmekler, yürüyüp içinden çıkmaklar nasib eylesin!”

Bu esnada ebe hanım eline bir yumurta alarak üç defa beşiğin etrafında dolaştırır. Ba'dehu bu yumurtayı hazirundan uzun boylu bir hanıma verir, bu hanım da yüksek bir yere koyar. Ebe hanım beşiği sıra ile hazirunun önüne getirerek üçer defa sallar ve yeniden bahşiş alır. Lohusa bir hafta on gün yaktakta kalır. Kırk gün dışarı çıkmaz. Kırk gün sonra çocuk da beraber olduğu halde kırk hamamına gidilir. Çocuk bu yumurtalı su ile yıkanır.

Sinop'ta sünnet merasimi senenin Mayıs ve Haziran aylarında gerçekleştirilirdi. Sünnet için çocuğun yedi yaşına gelmesi beklenirdi. Şehir içinde profesyonel sünnetçiler bulunmadığından bu iş umumiyetle berberler tarafından icra edilirdi. Törenin pazartesi ya da perşembe günlerinde yapılmasına dikkat edilirdi. Burada merasime katılan çocuklara özel kıyafetler giydirilerek ilahiler söylenilirdi. Çocuklar at üzerinde hamama götürülür ve gezdirilirdi. Sünnet sonrasında çocuk uyutulmaz ve yirmi dört saat boyunca su verilmezdi.

Sinop'ta evlenme çağı muayyen değildir. 12-14 yaşlarındaki çocuklarla kırk yaşındaki kadınlar izdivaç ettirildiği gibi yetmiş yaşlarındaki erkeklerin 14-15 yaşındaki kızlarla izdivacı dahi vuku bulmuştur. Merasim ise yalnızca bakirelerin izdivacında yapılırdı.

Düğün merasimi ise sade bir tören şeklinde gerçekleştirilirdi. Düğünler cuma veya pazar günü başlardı. Düğün arasında kına gecesi yapılır, gelin, kız evinden alınarak erkek evine getirilirdi. Evin önüne geldiğinde bir kadın tarafından gelinin ayaklarının altına pirinç taneleri serpilir, diğer bir kadın

tarafından da ibrikle su dökülürdü. Gerdek gecesi genelde cuma gecesiydi. Cuma günü ayrıca gelin bir köşede oturur, yüzü süslenir ve bu işleme “gelin yazması” denilirdi. Bu esnada bazı heveskâr yaşlı kadınların da yazıldıkları görülürdü. Bu arada köy düğünleri şehir düğünlerine göre daha basit bir şekilde yapılırdı.

Şehirde halk hekimliğiyle ilgili bazı uygulamalar da görülmektedir. Mesela kemik hastalıklarına “yılancık” adı verilmiş ve bu hastalığın tedavisinde “yılancıkçı hocalara” ve ocaklara müracaat edilmiştir. Ocakçı, ecdadından kalan küflü, paslı ve siyah saplı bıçağı ile yılancığa okuyarak tedavi ederdi. Bölgede “heva hastalığı” adıyla anılan ve tedavi edilmediği takdirde daha başka hastalıklara davetiye çıkaran marazi bir hastalık da bulunuyordu. Bunun tedavisi için hemen bir koyun kesilir ve derisi tuz ve baharata batırıldıktan sonra hastanın cildine sarılırdı. Hasta bu tulumun içinde bayılmaksızın kaç saat kalabilirse o kadar bırakılırdı. Bu vesileyle hasta bi-iznillah şifa bulurdu.

Sıtma hastalığına yakalanan hastalara sarımsaklı sirkeye batırılmış gömlek giydirilirdi. Halk hekimleri, baş ağrısını ise alnı kara saplı bıçakla keserek def etmeye çalışırlardı. Kabakulağı yazarlar, her nevi kulunçlara okurlar. Nazar değmesin diye mavi boncuk, çörek otu tohumu taşımak; nazar değdiğinde kurşun dökmek Sinop'ta geçerli uygulamalardandır.

“Göze el sürülmez” anlayışının kök saldığı yörede “Vakıf Göz Suyu” tevzi eden ocak aileler vardı. Gözü ağrıyanlar bu ocaklar vasıtasıyla sudan şifa bulurdu. Sinop'taki ilginç inanışlardan biri de ceviz ağacının uğursuzluk alameti olmasıydı. O yüzden de burada ceviz ağacı yetiştiren yok denecek kadar azdır. Yörede güvercin avlamak da iyi karşılanmamıştır. (Mehmet Said 1338: 27-42)

Kayseri Sancağı

Dr. Hıfzı Nuri Bey'in hazırladığı Kayseri Sancağı'na ait kitap, 59 sayfadan müteşekkildir. Bunun 17 sayfasında fotoğraf, tablo, kroki ve haritalar bulunmaktadır. Kitapta, Kayseri nüfusunun 220 binden fazla olduğu, bunların % 85'inin Müslüman, % 11'inin Rum, % 2'sinin de Ermeni olduğu belirtilmiştir.

Şehir ahalisinin kıyafet tarzı İstanbul'a yakındır. Köy ve şehir kıyafetleri arasında bazı küçük farklılıklar olsa da genel de aynıdır. Kayseri halkı oldukça iri yarı, kuvvetli ve teşekkülât-ı bedeniyeleri yerindedir.

Yörede halk hekimliğine ait birçok uygulamalar vardı. Mesela bazı marazi hastalıklardan kurtulmak için mukaddes kabirlere iplik bağlanırdı. Uyku sorunu olan çocukların kafalarını mescit direğine ya da kabirlerin kapı eşiğine vururlardı. Hummaya mübtela olan lohusaların tedavileri için ocaklardan medet umulurdu. Lohusanın yastığına kılıç veya yazmalar konurdu. Çocukların yaşaması için türbe ve kabirlere kurban adanarak mumlar yakılırdı.

Anadolu'da o dönemde yaygın bir şekilde yararlanılan “kocakarı ilaçları” Kayseri'de de hastalıkların tedavisi için başvurulan yöntemlerden biridir. Çok zor durumda kalındığında tabibe giden halk, hastalığın takibi ve devam eden tedavisi için tekrar tabibe gitmemekteydi. Yine dilden dile dolaşan ya da birinin kullanıp iyileştiği “reçetelerin” kendi hastalığına da iyi geleceği düşüncesi yaygındı. Benzer şekilde kinin, aspirin ve İngiliz tozu gibi şeyler, her türlü hastalığın tedavi edici ilacı zannıyla düzensiz bir şekilde tüketilirdi. Bu yapılırken bir yandan da sıtma için “sıtma bağı” takmak, talak kesenlere talak kestirmek, sarılık için hacıbeyn (iki kaş) arasını ustura ile çizdirmek gibi uygulamalar vardı.

Akıl hastalıklarında “hocalara okutma” herkes tarafından bilinen ve uygulanan bir yöntemdi. Bunun yanında muskalar takılır, ziyaretlere gidilir, adaklar adanırdı. Bu tür inanışlar kadınlar arasında daha yaygındı (Hıfzı Nuri 1338: 21-33).

Kastamonu Sancağı

Kastamonu Sıhhiye Müdürü Dr. Kemal Bey'in hazırladığı Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası serisinin Kastamonu Sancağı kitabı, 52 sayfadan oluşmaktadır. Serinin diğer kitapları gibi altı bölümden oluşan kitapta herhangi bir fotoğraf, harita ve kroki yoktur. 424 bini aşan nüfusuyla Kastamonu bir Karadeniz şehridir. Nüfusun 12 bin kadarı (%5) Hıristiyan, kalanı ise Türk ve Müslümandır.

Kastamonu'da giyilen kıyafetlere bakıldığında Doğu ve Batı'nın melezi olan bir tarzın benimsendiği anlaşılmaktadır. Palto, ceket, şalvar ve bele bağlanan şal kuşak ve fesin üstüne sarılan âbani sarık dikkati çekmektedir. Köylerde genellikle yerli yünden dokunmuş cepken gibi dar bir ceket ve dar bir şalvar, ayaklarda da çarık bulunurdu. Kadınların süslendiği bilinmekle birlikte Kastamonu Sancağı kitabına göre burada erkekler kadınlardan fazla sürme çekmektedirler. Her memlekette olduğu gibi Kastamonu'da da bir takım ba-

til inançların mevcut olduğu kitapta belirtilirken bu inançların neler olduğu konusunda bilgi verilmemiştir. Aynı şekilde halkın tababete olan rağbeti ile ilgili olarak genel ifadelerle yetinilmiştir. Özellikle kadınların zaruri olmadıkça doktora gösterilmediği bilinmektedir. Halk arasında ebe olarak bilinen kadınlar doğum ve lohusa hastalıklarında en önemli başvuru kaynaklarından biridir. Zührevi hastalıkları bir takım geleneksel yöntemlerle tedavi etmeye çalışan halk, frenginin de “okuma” ile geçeceğine inanmaktaydı. Hüddam çağırın muskacılar olduğu gibi, dalak ve sarılık kesenler, ayak ağrısını “bakarak” iyi eden halk hekimleri de mevcuttur. Halk bir hastalığın tedavisi için bir yere müracaat etmeden önce kendi sorununu çözmeye çalışırdı. Mesela idrarı tutulan biri gazyağı içmiş, boynunda bir şişlik olan köstebek ölüsünü oraya koymuş, karnı ağrıyan henüz kesilmiş kara doğanın cesedini yapıştırmış, ağrıyan gözlerine soğan suyu sıkmış, deşilen ve kesilen yaraların üzerine bal ile çam sakızı veya örümcek yapıştırılmıştır (Kemal 1338: 15-19).

Zonguldak Sancağı

Zonguldak Sıhhiye Müdürü Abdullah Cemal Bey'in kaleme aldığı Zonguldak Sancağı ile ilgili kitapta 6 bölüm bulunmaktadır. 3 sayfasında fotoğraf bulunmakla birlikte eser 48 sayfadan müteşekkildir. 200 bin civarında nüfusu olan Zonguldak'ta 2 bin civarında Ermeni, 2 bin civarında da Rum yaşamaktadır. O dönemde Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Zonguldak'ta da kıyafet konusunda kat'i bir şekil yoktur.

Kitapta “Ahlak” başlığı altında yalnızca “*Halk arasında ananevi ve mahalli bir seciye yoktur*” gibi yasak savma kabilinden bir cümle dikkati çekmektedir. Bununla birlikte gelenek, görenek, sağlık uygulamaları ve bir takım inanışlarla ilgili nispeten geniş izahata yer verilmiştir.

Yazara göre, Halk ananevi bir hayat yaşamazdı. Bu yalnız düğün ve eyyam-ı diniye ile mübarekeye mahsus bazı hayat şekillerinden ibaret bir tezahür göstermekteydi ki ve bunun da sabit bir şekli yoktu. Mesela izdivaç konusunda Bartın civarında kadim bir gelenek dikkati çekmektedir. Belli bir yaşa gelen kızlar mesire yerlerine giderler, çiçek demetleri taşırlar ve genç bekârlarla “manı” tarzında karşılıklı söyledikleri dörtlüklerle evliliğe zemin hazırlarlardı. Zonguldak yöresinde düğün merasimi yeknesak bir şekilde icra edilirdi. Yörede içgüveylik ise neredeyse yoktu ve bu durum ayıp karşılanırdı (Abdullah Cemal 1338: 17-21).

Hamidâbad (Isparta) Sancağı

Isparta Sıhhiye Müdürü Dr. Besim Zühdü Bey'in imzasını taşıyan Hamidâbad (Isparta) Sancağı kitabı serinin diğer kitaplarından farklı olarak beş kısımdan müteşekkildir. 50 sayfadan oluşan kitaba göre Isparta'nın nüfusu 150 bin civarındadır. Saçkaralı, Karakoyunlu, Sarıkeçili, Eskiyörük, Fetahlı, Karatekeli gibi yörük aşiretlerin de bulunduğu Isparta'nın giyim tarzı kısmen sivildir. Esasen kasabalı veya köylü kıyafetlerinde keskin hatlarla ayrılmış farklılıklar bulunmamakla birlikte şalvar, palto, ceket, üç etek, çarşaf, takke, sarık gibi kıyafetlerin giyildiğine dair bilgiler verilmektedir. Kitapta isimleri yöreden yöreye farklılık gösteren bazı kıyafetlere de yer verilmektedir: *“Karaağaç ve Yalvaç kazalarında erkekler elfiye tabir edilen şalvar ile büyük bel kuşağı, mintan, ve üstüne uzunca ceket “abdestlik” “late” fes üzerine ağabani sarık ve mest kundura, kadınlar da uzun paçalı yörük biçimi şalvar, başlarında üzeri ziynet altını dizilmiş püsküllü fes, şaldan bel kuşağı, kadife işlemeli kısa mintan ve haricen başlarına omuz havlusu örtünmek suretiyle tesettür etmektedirler.”*

Kitapta Isparta'daki gelenek, görenek ve inanışlarla ilgili bilgilere de verilmiştir. Düğün olduğunda oğlan evi kız evine çalgı ile çerez ve kına gönderirdi. Kadınlar geline kına yakar ve kına gecesi yaparlardı. Gelin bu esnada çalgı ile hamama götürülürdü. Bir gün evvel nikah akdedilirdi. Damat evdeyken pabuçları saklanır, gerdeğe gireceği zaman arkasına vurulur, düğün ve bayramlarda davul çaldırılır, havaya fişenk atılır, bayram namazlarından sonra kabirler ziyaret edilir, düğünlerde koşu ve cirit oynanırdı. Sanat erbabı ustaların, çıraklarına mevlit okutmak suretiyle icazet verilirdi. Hastalık ve felakete maruz kalındığında türbelerden ya da ulu ağaçlardan medet umulurdu. Adaklardan tesir ve şifa beklenirdi. Kuşlar ve köpekler tefeül edilir, hüsub küsub (ay ve güneş tutulması) zamanlarında hevan çalınırdı. Havanın iyi olmadığı günlerde lodosa tahavvül etmesi için evler dolaşılır, “poyrazın oğluna” lodosun kızı istenir ve evlerden toplanan bulgur ile yemek yapıp dağıtırdı. Çocukları olmayan kadınların bazı maruf dedelerin merkadı üzerine koydukları bezleri bellerine sararak maksadına nail olacağına inanılırdı. Çocuğu olmayanlar “Yatır Kavuk” mevkiinde kurban keserlerdi. Bazı muhitlerde dilek kuyularına rastlanırdı. Bazı ağaçların dallarına çaput bağlanırdı. Yatırların bulunduğu korulardan odun kesmek meş'um sayılırdı (Besim Zühdü 1338: 19-29).

Bayezid Vilayeti

Serinin bu kitabı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdür Vekili merkez tabibi Dr. İbrahim Edhem Bey tarafından 6 kısım halinde hazırlanmıştır. Yaklaşık 75 bin kişilik nüfusu olduğu tahmin edilen Bayezid 1925'e kadar Erzurum Vilayetinin bir sancağı idi. Osmanlı'dan kalma diğer sancaklar gibi Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında sancaklar vilayet haline dönüştürülmüştür. Bayazıt da aynı isimle vilayet olmuş, 1927'de il merkezi Karaköse'ye nakledilmiştir. Bayazıt da ilçe haline getirilmiştir. 1935'te adı Doğubayazıt olarak değiştirilmiştir. Karaköse ilinin adı 1938'de Ağrı olmuştur (Kaya vd. 2015: 161).

Bayezid vilayetinde tarz-ı telebüs çeşitlilik göstermektedir. Halkın giyimi başta Erzurum olmak üzere diğer vilayetlere benzemektedir. Aşiretlerin giyim tarzı ise kendi örf, adet ve geleneklerine göre şekillenmiştir. Dışarıdan bakıldığında kıyafetlerine göre insanların hangi aşirete mensup olduğu anlaşılabilir. Yazara göre bölgenin ahlak anlayışı savaş öncesine göre değişiklik göstererek tedenni etmiştir. Savaşın halk üzerinde –özellikle de eğitim konusunda- bırakmış olduğu olumsuz etki cehaletin ve ahlaki bozulmanın artmasına neden olmuştur. Zaten vilayette eğitim yok denecek kadar az olduğu da dile getirilmektedir. Bununla birlikte aşiretler bu bozulmanın önüne geçmek ve asıl hüviyetlerini korumak gayreti içindedirler. Bölgede yaşayan Azerbaycan kökenli Türkler ise ahlak noktasında bizim halkımıza nispetle daha dün bir derecededir. Ruslar, Azeri-Türk halkının (vatan, millet, mevcudiyet, insaniyet, din ve ırk) duygularını söndürmeye ve kendilerini cahil bırakmaya azmetmiş ve bu arzularına muvaffak olmak derecesinde yaklaşmıştır.

Bayezid vilayetindeki örf, adet, gelenek ve inanışlara bakıldığında ise şunlar dikkati celb etmektedir: Vilayet halkının ananeleri dini ve milli şekildedir. Aşiretler aralarında kan bedeli alıp vermektedirler. Kabile ve taifecilik mevcuttur. Bir aşiretin mensubuna karşı yapılan bir davranış o aşiretin tamamına karşı yapılmış şekilde anlaşılmaktadır. Kan davaları görülmektedir. Aradaki düşmanlığın kaldırılması için her iki kabilenin büyükleri bir araya gelip ölen kişinin kan bedelini öldüren kişiden alarak ölen kişinin ailesine vermektedirler. Kan bedeli, kişinin fakir, zengin ya da kabilenin önde gelen birisi olup olmamasına göre değişebilmektedir. Herhangi hatırı sayılır biri zor duruma düştüğünde aşiretler arasında yardım toplanarak o kişinin sıkın-

tısı giderilmeye çalışılır. Yöre halkında evlilik yaşı küçüktür. Zira kız çocukları 12-14, erkek çocukları da 15-16 yaşlarında evlendirilirler. Başlık parası yaygın bir gelenektir. Aşiretler arasında genel olarak kız çocuklarına miras bırakmama gibi bir gelenek de söz konusudur. Bu bölgede içgüveyliğine pek rastlanmamaktadır.

Bayram günlerinde ziyaretlere ve yemek ikramına ehemmiyet gösterilirdi. Aşiretlerde ata binmek, at koşturmak (eskiden cirit oynamak), silah kullanmak ve nişan atmak yaygındı. Erkeklerin saçlarının bir kısmını tamamen kestikleri bir kısmını da tamamen uzatmak ve bu uzun saçlarını keçe külahlarının yanlarından kulaklarına kadar örtmek üzere çıkarmaları mutad bir durumdu. Ölen kimsenin iyi sözlerle anılması ve taziye evine koç, koyun ve öküz gibi malların götürülmesi gelenekler arasında yer almaktaydı. Bölgede yaşayan Azeri Türkleri, Şii mezhebine mensup olması hasebiyle Muharrem ayının ilk on günü yas tutarlardı. Nevruz bayramı bölgede önem verilen bayramlardan biriydi.

Halk hekimliği uygulamalarında farklı yöntemler mevcuttu. Aşiret mensuplarından biri hastalandığı takdirde “deriye çekme” işlemine tabi tutulurdu. Deriye çekme, genellikle bir koyunun kesildikten sonra derisinin soyularak sıcak sığağına hastaya giydirilmesi şeklinde gerçekleştiriliyordu. Aynı şekilde kırık, çıkık ve kemik ezilmeleri de deriye sarılmak suretiyle tedavi edilmeye çalışılırdı. Bu süreçte hastanın burnu kanar veya aksırırsa iyileşeceği düşünülürdü. Hasta kendinden geçer, sayıklar ya da saçma sapan şeyler konuşursa “Fakih”e götürülürdü. Burada muska yazılarak hastanın boynuna asması istenirdi. Göz hastalığına yakalananlar da kaşları üzerine gelecek şekilde fesine ya da külahına asılmış siyah muskalar taşırdı. Hastanın kafasından kan aldirmek da şifa beklenen hususlar arasındaydı. Kulağı ağrıyanlar Halk hekimlerine götürülürdü. Bu hekim kulak ağrısı hakkında basur diye teşhis koyarsa boz renkli serçe kuşlarından birkaç tane tutularak serçenin ağrıyan kulağa tatbik edilmesi ve kuşun ölmesi ile diğer bir kuşun ve bunun da ölmesi ile diğerinin tatbiki suretiyle o basurun şifası aranırdu. Benzer şekilde orta kulak iltihabının da kulağa dışardan giren kurtçukların sebep olduğuna inanılırdı. Tedavisi için kulağa peynir konurdu. Karnı ağrıyanlara bir ekmek ya da kuru üzümün içine yarım nohut tanesi kadar kükürt konularak yutturulurdu. Çocuğu olmayan kadınların hocaya okutturulması da yaygın inanışlar arasındaydı. Hamile olduğunu söyleyen kadının yanına

mahreminden başka erkeğin gitmemesi gerektiği zira çocuğun tersine döneneğine inanılırdı. Sıtma gibi bazı hastalıkların geçmesi ve bazı dileklerin gerçekleşmesi için kabristan ve yol kenarlarındaki ağaçlara bez bağlanırdı (İbrahim Edhem 1341: 8-18).

Çatalca Vilayeti

Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü Dr. Mehmed Ali Bey'in hazırladığı bu eser de yine 6 kısımdan oluşmaktadır. Kitapta 49 sayfalık metin kısmının içerisinde fotoğraflar ve tablolar da yer almaktadır. Bunun haricinde kitabın 8 sayfasında da tablo, kroki ve haritalardan müteşekkil olmak üzere ekler bulunmaktadır.

Bugünkü Çatalca, Silivri ve Büyükçekmece ilçelerinden mürekkep vilayetin nüfusunun üçte biri gayrimüslim, kalanı Türk ve Müslümandı ve nüfusu da 50 bin civarındaydı. Vilayet dâhilinde aşiretler yoktur ve genel olarak lisan Türkçe'dir. Ekseriyet itibariyle Türk olmalarına rağmen muhtelif tarihlerde farklı bölgelerden gelmiş olmaları hasebiyle halkın giymiş olduğu elbiseler farklılık arz etmektedir. Halk dinî, ictimai ve örfî terbiyeye sahiptir. Fakirlere yemek yedirmek, muhtaçlara yardım etmek gibi meziyetlere sahip olan halk, mütevekkil, sabırlı, cesur iseler de ilim, irfan ve bazı faziletler konusunda biraz geri kalmıştı.

Çatalca vilayetinde okuyup yazabilenler Köroğlu, Leyla ile Mecnun, Tahir ile Zühre, Şah İsmail, Timurlenk hikâye ve eserlerini, Sufi kısmı ise Ahmediye, Muhammediye ve akaid-i diniyenin muhtelif safahat-ı ilmiyesini okurlar, kasideler, ilahiler söylerlerdi. Köy geleneğinde ihtiyarlar, yanlış hareket eden gençleri tevbih ve takdir ederek nasihatlerde bulunurlardı.

Her yerde olduğu gibi bu havalide de “görücülük” devam etmektedir. “*Hak yazdı ise çizgi silinmez, kısmet varsa olur inşallah*” anlayışı ile evliliğe atılan ilk adımlar komşulardan tahkikata ve ağız aramaya çıkılmasıyla devam ederdi. Düğün merasiminde Çarşamba akşamı kına gecesi yapılırdı.

Uğrama ve cin çarpma gibi durumlarla karşılaşıldığında kurşun döktürülürdü. “*Benim değil Fatıma Anamızın eli*”, “*Benim elim kara Fatıma Anamızın beyaz*” diyerek su içine sıcak ve erimiş kurşunu dökerler ve oradaki şekillere göre anlam çıkarırlardı. Sıtma hastalarına sü kud dalı usaresi içirirler, bazen hocaya okuturlar, kollarına ve ayaklarına iplik bağlardı. Dalakçık denilen şarbon hastalığını önceleri ocakların kızgın demirlerle yaktıkları rivayet

edilse de bu usul terk edilmiştir. Sarılığın tedavisinde “yalın ağızlı bıçak” tabir edilen usturalarla kan akıtılırdı. “Sarılık kesmek” tabir olunan bu usul Çatalca vilayeti dâhilinde mevcuttur.

Halk, bölgenin önde gelen manevi mihmandarlarına muhabbetle bağlan-
mıştı. “Garip Dede”, “Emir Sultan”, “Kasım Baba”, “Hadim Baba”, “Dur-
sun Dede”, “Şeyh Senan Dede”, “Murad Fakih”, “Kara Baba”, “Pasbal
Dede” ve Nakkaş Baba” kendisine muhabbet edilen büyük zatlarındandı.
Bunlarla ilgili hikâye ve menkıbeler dilden dile dolaşmaktaydı (Mehmet Ali
1341: 17-30).

Gelibolu Vilayeti

Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaie Müdür Vekili Hükümet Tabibi Dr. Fahri
Cemal Bey tarafından hazırlanan serinin Gelibolu Vilayeti ile ilgili bu eseri
34 sayfa metin ve tabloları muhtevi 5 sayfalık eklerden müteşekkildir. Har-
bi-i Umumi'den sonra 40 bin civarına inen nüfusunun % 97'den fazlası
Müslüman, % 2,5'i Musevi ve çok azı da Ermeni'dir. Müslüman nüfusun
da % 93'ü Türk, % 7'si de Pomaktır. Vilayette göçebelikle yaşayan ahali
yoktur. Yalnız takriben bin kadar Çingene vardır ki bunlar yazın çergelerde,
kışın da köylerde yaşarlardı.

Gelibolu dâhilinde yeknesak ve milli bir kıyafet yoktur. Dönemin genel kıya-
fet anlayışının burada da geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Yöredeki gelenek ve
inanışlar arasında şunlar dikkati çekmektedir: Yazıcızade Türbesi, Mevleviha-
ne ve diğer büyük tarikatlar, dergâhlar mübarek addolunan günlerde genellik-
le halkın ziyaret yerleri arasındaydı. Kadınların ananeye daha fazla riâyetkar
oldukları görülmektedir. Hatta “izdivacı teshil ve teksir için hükümetin vaz'
ettiği (Men'i Mesarif Kanunu) kadınların muhafazakârlığı karşısında akamete
mahkûm kalmıştır. Düğünler masraflı ve külfetli olup bir hafta devam etmek-
tedir. Perşembe günü gelin alma günüdür. Ondan sonra da damadın evinde
“koltuk merasimi” icra edilir, bu esnada çok para serpilir.

Yörede sünnet 8-10 yaşlarında yapılır. Sünnetçiler “ağaç tozu” denilen bir
toz kullanırlardı. Sünnet düğününde çocuk at üzerinde çarşı pazar gezdiri-
lirdi. Evinin önüne geldiğinde çocuğun velisi tarafından çocuğa tarla ya da
ev bağışlanırdı.

Hamile kadınların doğumu yaklaştığında akrabalar toplanır, sancı devam
ederken lohusanın arkasını sıvazlarlar ve ‘ben geldim sen de gel’ derler. Ço-

cuğa meme verileceği zaman bir baş soğanı kesip memeye sürerler. Sonra soğana bir şiş takıp lohusanın oda kapısına asarlar. Lohusayı ve çocuğu 'iyi saatte olsunlar' götürmesin diye kırk gün yalnız bırakmazlar. Haftasında mevlit okunup yatak kaldırırlar. Üç dört gün sonra da hamam yapılır. Orada kadına güve otu serpilir. Sonra peştamal ile başından ayağına kadar ayrılan kemikleri birleştirmek maksadıyla sıkırlar. Çocuğa gelince, evvela tuzlanır, sonra şekerli su ile yıkanır. Pudrayı gül suyuna karıştırıp sürerler. Bir altını kırk kere bir bardak suya batırıp çocuğun başından dökmek suretiyle kırklarlar.

Ölümler ve kabirlere hürmet gösterilirdi. Ancak bazı ölümleri hortlak, karakonculuz veya çarşamba karısı şeklinde tahayyül edip bunların bilhassa geceleri dolaştığını farz eden bir itikat da vardı. Bu itikatlar eski Yunan ve Roma'dan tevarüs etmişti. Bir muradın gerçekleşmesi için velilerin türbelerinde mum yakmanın yanında kurban adamak gibi ananeler de mevcuttu. Gelibolu halkı memleketin ilk fatihlerine veli sıfatı izafe ederlerdi. Yaramaz çocuklar Fikri Sinan'ın yatırına götürülür ve burada okunmuş kırk üzüm yedirilen çocukların uslanacağı düşünülürdü.

Halk arasında bazı taşlara kutsiyet atfetmek de vakidir. Merkezde bir taş vardır ki buna bir derviş bastığı için ayak şeklini aldığı rivayet edilmektedir. "İslamiyet'in nehyettiği bu gibi itikatların ya İslamiyet'ten kadim dinlere tabi ecdattan veyahut mücavir milletlerden geçtiği şüphesizdir.

Gelibolu'da -özellikle de- kadınlar arasında büyücülüğün hususi bir yeri vardır. Fakat bu da dinin tesiri altına girmiş ve halkın itikadına göre az çok dinî bir şekil almıştır. Büyücülük iptidai cemiyetlerde halkın felsefesi demektir. Gelibolu sakinlerinde ise bu iptidai felsefe din ile karışmıştır. Bu arada kocasının karısını sevmesi için, kocasını başka sevdiği kadından soğutmak için, çocuk yapmak için, kıskançlık sebebiyle ölmesi için, kadını kocasından boşatmak için, fena huylu bir erkek veya kadının huyunu değiştirmek için, cin çarpmasından kurtarmak gibi meseleler için büyü yapılırdı. Örneğin bir kimsenin ölmesi isteniyorsa büyücü bir kalıp sabunu kefenleyip kuyuya atar ve bu esnada büyücü sabunu okur, sabun kuyuda eridikçe büyü yapılan şahıs da erimekte devam eder ve nihayet ölür zannolunurdu.

Gelibolu ahalisinde cinlerin erkek gibi, perilerin de güzel bir kadın gibi tahayyül edildiği anlaşılmaktadır. Cin korkutur ve çarpar, peri ise şen ve şuttur.

Ateşe pislik atmak iyi görülmez. Uzak yola giden yolcunun arkasından çabuk gelsin diye su dökülür. Tırnaklar çarşamba günü kesilirse zenginliğe sebep olur. Pazar günleri kesilirse hediye gelir. Çamaşır yıkamak ve temizlik yapmak tercihen pazartesi ya da perşembe günleri yapılırdı. Cuma namazından sonra temizlik yapmak doğru değildi. Güvercin ve leylek öldürmek iyi sayılmadığı gibi kuğunun ötmesi de uğursuzluğa delalet ederdi. Bir insan ayağının altına katran sürerse büyü tutmazdı. Karı koca arasında soğukluk olursa bir ayetin yetmiş kere okunması ile bu durumun düzeleceği düşünülürdü. Büyü tutmasın diye kapılara tavşan kafası asılırdı (Fahri Cemal 1341: 10-23).

Kırkkilise (Kırklareli) Vilayeti

Kırklareli (Doğrusöz 2011: Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü Dr. Ahmed Hamdi Bey'in hazırladığı eser, 45 sayfa metin ve tablonun yanında bir sayfa da haritadan müteşekkildir. Nüfusun % 83'ü Türk'tür. Kırklareli'de nüfusun % 97'si Müslüman, % 1 civarı Bulgar, % 1 civarı da Musevi'dir. Vilayet mıntıkası dâhilinde göçebelikle yaşayan ahali yoktur.

Ekseriyet itibariyle Türk olan Kırklareli vilayetinde yeknesak bir milli kıyafet yoktur. Kasaba ve köylerdeki kıyafet farklılığının yanında zengin-fakir kıyafetleri de bazı farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte hoca gibi meslek erbabının belli başlı giydiği kıyafetlerden başka dikkat çekici ve ilginç denilebilecek özelliklere sahip bir kıyafet tarzı yaygın değildir. Bu konuyla ilgili kitapta “maalesef son zamanlarda halk tarafından yerli mallara rağbet gösterilmemekte ve Avrupa'nın süslü; fakat kıymetsiz, çürük kumaşları yavaş yavaş köylere de sokulmaktadır” ifadesi dikkati çekmektedir.

Kırklareli vilayetinde halk arasında türbelerin büyük bir önemi vardı. Ahalinin büyük çoğunluğu türbelere son derece riayet ve itina gösterirlerdi. Kasabada mahalle içerisinde bir hanede 'Muradiye' Baba namıyla bir ziyaretgâh mevcut olup halk murad için buraya müracaat ve niyazda bulunarak mum yakarlardı. Babaeski'de 'Kaygusuz' Baba, Merkez vilayette Gül Baba, Ahmed Baba, Hamza Baba, türbeleri olup bunlardan da hacet için, sıtma için toprak alır ve pencerelerine iplik ve paçavra parçaları bağlarlardı. Keza Helva Baba vardır ki burada dahi halk, çocukları üç aylık oldukları zaman helva yaparlar ve helvayı babanın başı ucunda dağıtırlar ve ziyaretin toprağından bir miktar alarak çocuğun üzerine serperler, bu da çocuğun vakt-i zamanıyla yürümesine delalet içindir.

Bunun yanında Kırklar ve Çömlek Baba vardır ki buraya da kırk günlük be-beği hastalandığı zaman getirirlerdi. Halk ellerindeki bir desti suyu türbelerin üzerine dökerek şifa aramaktaydı. Merkeze tabi İnece Nahiyesi'nde de hasta olanların uğrak yeri olan Arız Baba Türbesi vardı. Pınarhisar'da da "Bin bir Oklu Ahmed Baba" Türbesi vardır ve bir hastanın ayakları tutmadığı zaman iyi olması için ayaklarını türbe sandukasının içine sokarak bir müddet tuttuktan sonra kurban kesip Kur'an okunurdu. Genel olarak halk -özellikle cuma ve pazar geceleri- mübarek gün ve gecelerde bu türbelere gelirler ve mum yakarlardı. Ayrıca vilayetin kuzeyine yakın bir mevkide "Balaban Baba" adı verilen etrafi ceviz ve badem ağaçları ile çevrili bir mesire alanı vardı. İlkbaharda bütün halk öğleden sonra buraya giderler, akşama kadar eğlenirler ve türbeyi mumlarla tenvir ederek evlerine dönerlerdi. Bölgede Hızır Baba, Mahya Baba gibi türbeler de mevcuttur. Bütün bu türbelere halkın rağbeti pek fazla olmakla birlikte ahalinin burada metfun zatları Kırklareli'nin ve civarının fatihi addettikleri bilinmektedir (Ahmet Hamdi 1341: 20-30).

Kırşehir Vilayeti

Kırşehir Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü Dr. İbrahim İsmail Bey'in imzasıyla çıkan 55 sayfalık kitaba göre 130 bin civarında nüfusa sahip olan Kırşehir'de 800 civarında Ermeni olduğu ve yörede 10 aşiretin mevcut olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Kırşehir Vilayeti kitabına göre bölgedeki ahlaki yapı, gelenek, görenek ve inanışlarla ilgili sunlar söylenebilir:

Ahalisi oldukça mütedeyyin olan Kırşehir'de evlilikte hiçbir zaman yaşça nispet gözetilmez. Ekseriya kızlar erkeklerin yaşında ve bazen birkaç yaş büyük olur. Eşler arasında imtizaçsızlık zuhur ederse ikinci üçüncü ve de bazen dördüncü defa evlenilir. Bu kadınların hepsi bir arada bulunur. Boşanma azdır. Bu çok eşle evlilikte nüfus artırma gibi bir emel asla akla getirilmez.

Anadolu'nun her tarafında özellikle de hastalıklar ile ilgili olan inanışlar bazı farklılıklarla Kırşehir'de de benzer şekilde cereyan etmektedir. Cuma günü ev süpürmemek, makas, bıçak, sabun ve eşyayı elden ele almamak, lohusaların yanına kırk gün boyunca kırkı geçmiş diğer bir lohusayı bırakmamak gibi çeşitli adetler söz konusudur.

Yılancık tabir olunan hastalığın tedavisi için yılancık yazan ya da okuyan ocaklar burada da vardır. Bunun gibi pek çok hastalık için halkın ocaklara

gittikleri vakidir. Sıtmayı muska ile iyi edenler bulunduğu gibi sıtma suyundan şifa bekleyenler de mevcuttur. Sarılık hastalığına yakalananlara beline sarıya boyanmış seccadeyi dolayarak dil altından veya iki kaşın arasından bıçak ya da ustura ile çizerler ve kan akıtırlar. Boğmaca öksürüğü salgın halinde olduğu zamanlarda henüz buna yakalanmamış çocukları kırk gün müddetle hocalara okuturlar.

Evlilikle ilgili adetlere bakıldığında “şerbet merasimi” adı altında ebeveyni tarafından evlenme kararı alınan delikanlının akrabasından birkaç kadının kasabada bulunan evleri aldıkları malumat üzerine geldikleri ve buna “görücü” veya “düğün gezmesi” adı verildiği anlaşılmaktadır. Günlerce dolaşım alacakları kızın ahvali ve ahlakı dahi iyice tetkik edildikten sonra kız evine gidilip kızı annesinden isterler. Annesi bunu kabul etse dahi bunun kararının babaya ait olduğunu belirtir. “Erkek dünürü” denilen ve delikanlının en yakın akrabalarından mürekkep bir heyet kız evine gider. İsteme ve kabul süreci bittikten sonra şerbetler içilir. Bu şerbeti akrabadan ve genç olanlardan biri büyük bir tepsi içinde birçok bardak bulunduğu halde sırayla hazır bulunanlara ikram eder. Arkadan biri de hem bardağı alır hem de elinde tuttuğu peşkir ile içenlere ağzlarını sildirir. Şerbetler ikmal olunduktan sonra bu evlenme akdini haziruna ilan için içlerinden biri umuma hitaben “*biz bu şerbetleri içtik ama bir şey anlayamadık, bunun aslını anlamak isteriz*” der. İçlerinden en yaşlı olanı cevap vererek “... *Efendi'nin keremesi Hanımla ... Efendi'nin mahdumu ... Efendi'nin akdi icra edildikten dolayı bu şerbetler içilmiştir*” der. Umum cemaat “öyleyse, Cenabı Hak tarafeyn hakkında hayırlısını ihsan buyursun ve mübarek olsun” der. Bir sürahi içinde ve kırmızı tüllere sarılı olarak oğlana da şerbet gönderilir. Merasimin sonunda kızın kayınpederi ve namahrem olmayan yakın akrabası kalırlar ve el öpme ve kıza hediyeler verildiği görülür. O gece kayınvalide ve yakın akrabası kız evinde kalırlar ve gelin kız da orada kalanlara ayrı ayrı birer çorap giydirir. Misafirler ertesi gün öğle yemeğinden sonra evden ayrılırlar. Bu akd icra edildiği gündünden itibaren gelin olacak kız, oğlan tarafı hanesine ve yakın akrabalarına “gelinlik ediyor” tabiriyle hiçbir şey söylemez. Yani sesini işittirmez, cevap vermek mecburiyetinde kalırsa yalnız el baş ve göz işaretleriyle cevap verir. Gelinin bu sessizliği bazen yirmi sene bazen ilelnihaye devam eder. Kayınpederin müsaade ve ısrarı ile gelin söyleyebilir. Bu surette ise mutlaka gelin kıza bir hediye vermek mecburiyeti vardır. Öyle aileler vardır ki evlerinde gelinleri adeta ihtiyarladığı ve birçok çocuk sahibi olduğu halde hala büyük-

lerine yani kayınpederine sesini işittirmeden yaşar giderler (İbrahim İsmail 1341: 28-41).

Urfa Vilayeti

Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü Dr. Şefik Arif Bey'in hazırladığı 43 sayfa metin ve 3 sayfa haritadan oluşan kitaba göre Urfa vilayeti merkez kazasıyla beraber, Harran, Suruç ve Birecik kazalarından ibarettir. Serinin diğer kitaplarının üçüncü bölümlerinden farklı olarak vilayetin tarihi, ilçelere göre ayrı ayrı ele alınmıştır. Âsâr-ı atıkası ve tarihi yerleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiş hatta bir taşın üzerinde bulunan Hiyeroglif yazılarına dair örnekler kitapta yer bulmuştur. Urfa'nın nüfusu 128 bin civarındadır. Nüfusun % 62'sini Türkler teşkil etmektedir. Vilayetin seknesi Türk, Kürt, Arap, Yahudi, Süryani ve Ermenilerden ibarettir. Vilayet dâhilinde Türk ve Arap olmak üzere iki kısım aşiret mevcuttur. Türk aşiretlerinin bir kısmı lisan, adât ve ananelerini tamamen muhafaza ettikleri halde diğer bir kısmı Arap, Türk ve İran medeniyetlerinin tesiri altında kalarak lisanlarını, adâtlarını, ananatını ve milliyetini kaybedip hakikatte tarihen ve aslen Türk oldukları halde Kürt namını almıştır. Arap aşiretleri Urfa mıntıkasının şark ve cenup cihetlerinde meskûndur. Türk ve Kürt aşair ise şark ve garp cihetlerinde yerleşiktir.

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Urfâ'da da giyim tarzı yeknesak değildir. Köylü ve kasabalı kıyafet tarzı ayrı ayrı olduğu gibi kasabalılar dahi tek tip bir elbise giymezler. Atık ve kadim Türk tarz-ı telebbüsü halen ekseriyetle hâkimdir. Kasabalıların giyim tarzı eşraf, memurlar ve işçi olmak üzere üç sınıfa ayrılabilir. Kasabada ceket, pantolon, fes, bot, iskarpin, entari, şal, ipek kuşak, dokuma kuşak, Diyarbakır kumaşından mamul belden büzgülü çarşaf, üç etekli entari ve hırka gibi giyim unsurları bulunur.

Lisan-ı umumi Türkçe'dir. Zaza, Arap ve Kürt lisanı dahi tekellüm edilir. Urfâ'da konuşulan Türkçe Azerbaycan Türkçesine yakın bir şive arz etmektedir. Çağatay Türkçesine nazaran azıcık kaba görünürse de millîği itibarıyla hakiki ve ana diline yakındır. Türk musikisinin tekamülü açısından şehrin ayrı bir önemi vardır. Türk musikisi ve makamâtı arasında sırf Urfâ'nın mahsulü olan rehavi makamı ahenktar, belîğ ve fasih makamâtı bulunmaktadır. Yine Urfâ'ya has hoyrat adı verilerek söylenen eserler de mevcuttur. Halkın hissiyatına tercüman olan şiirlerinden birkaçına şu örnekler verilebilir:

*“Seher oldu uyan yâr
Bağrıma kan koyan yâr
Beni berbad eyledin
El sözüne uyan yâr*

*Başımın bahtı yârim
Gönlümün tahtı yârim
Yüzünde göz izi var
Kim sana bahtı yârim*

*Ahşamın vahtı geçti
Bir güzel yahtı geçti
Zülfünü kement etmiş
Gönlüme tahtı geçti*

*Aşık naçar ağlama
Gündür geçer ağlama
Bu kapıyı kapayan
Bir gün açar ağlama”*

Urfa vilayeti dâhilinde bazı adet, gelenek ve inanışlarla ilgili şunlar söylenebilir: Misafire hürmet, ağırlama ve ikram, fakirlere yardım etmek, doğum, sünnet, izdivaç ve ölüm hadiseleri ile ilgili ayrı ayrı merasimler düzenlemek gibi uygulamalar vardır. Doğumu yaklaşan kadın yatağa girer ve doğurana kadar gezinmesi ya da iş görmesi men edilir. Doğum esnasında ebe bulunmazsa birkaç defa doğumda bulunmuş kadınlar çağrılır. Çocuk doğduktan sonra tuzlu suda yıkanıp kundaklanır ve ebe hanım çocuğu babasının kucağına kadar götürürdü. Oğlan çocuğu için ebe hanıma daha fazla bahşiş verilirdi. Sonra yakın akrabadan başlayarak sırayla çocuk gezdirilir ve bahşiş alınırdı. Yedi ve kırk hamamı kadınların önem verdiği ve toplu halde katıldığı zılgıtlarla kutlanan bir adetti.

Evlenecek delikanlı beğendiği kızın babasına ve yakın akrabasına özel bir heyet gönderirdi. Bu heyet kızı isterdi. Kızın velisi bu talebi hiç istememiş gibi ses çıkarmazdı. Bu talep iki defa daha tekrarlanırdı. Hazır bulunanlardan biri “kısmet işi ne diyelim” cevabıyla kızın velisini uyarırdı. Kızın babası ya da akrabaları kendi mal ve mülklerini sayarak -biraz da övünerek- damadın servet ve iktidarını sorardı. Damat tarafı kız için takdir ettikleri meblağı

bildirirlerdi. İki taraf pazarlıkta uyuştuktan en geç iki hafta sonra düğün merasimine mübaşeret olunurdu. Kıza takdir edilen hediye en fakiri için üç adet beşi bir yerde, bir takım çamaşır ve elbise ile düğün masarifi olarak on beş adet altındı.

Kına gecesinde de kadınlar ve erkekler ayrı ayrı olarak toplanırdı. Gelinin el ve ayaklarına kına konulurdu. Sabaha kadar eğlenilirdi. Sabah namazı vaktinden bir saat önce erkekler önde, kadınlar arkada ve en arkada da iki üç kadın arasında gelin kendi evinden kaldırılarak özel bir merasimle sokaklar dolaştırıldıktan sonra damadın evine götürülürdü. Çocuklar da özel bir makam ile şu sözleri söylerlerdi:

“Çinili hamam
Kubbesi tamam
Bir gelin aldım
Babası imam
Ala ala hey

Çarşıda meşe
Okkası beşe
Ağlıyor gelin
Şaşdım bu işe
Ala ala hey

Elinde maşa
Altında başa
Gelin ağlama
Güveyi paşa
Ala ala hey”

Her maniden sonra kadınlar zılgıt çekerlerdi. Gelini damadın evine getirdikten sonra bir odaya kapatırlar ve üzerini bir çarşafı örterlerdi. Zifafa kadar gelin odasına hiç kimse girmezdi. Yatsı namazından çıkıldıktan sonra “kirve” tabir ettikleri damadın öğütçüsü ve arkadaşları damadı evine kadar uğurlar ve duadan sonra dağılırlardı.

Yöredeki bazı inanışlara bakıldığında şunlar dikkati çekmektedir: İki bayram arasında nikâh kıyılmazdı. Tekkelerden türbelerden hastalar için şifa beklemek, üfürükçülük ve türbelere kutsiyet atfetmek gibi inanışlar da vardı.

Güneş ve ay tutulmalarında silah atılırdı. Sıtma için pamuk bağlatmak, cinli veya perili olduğu zannedilen mahallere gece karanlıkta helva ve benzeri tatlı bırakmak suretiyle cinlerin perilerin teveccühünü celbetmek gibi uygulamalar mevcuttu. Yeni doğmuş bir çocuğun üzerine kırkını ikmal etmemiş diğer bir çocuğu havale gelmesin diye getirmemek, kurak mevsimlerde yağmur duasına çıkmak, çocuk doğurmayanları ziyaretgâha götürüp ziyaretgâhın toprağını suya koyup içirmek gibi adetler de vardı (Şefik Arif 1341: 11-30).

Sonuç

Türkiye'nin Sıhhi İctimaî Coğrafyası adlı eserler serisinin on bir kitabında Anadolu coğrafyasının Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Türk halk kültürü ve halk edebiyatına ait unsurların uzun uzun ele alındığı görülmektedir. Buna göre giyim tarzı Anadolu'da genel hatlarıyla köylü ve kasabalı olarak ayrılmaktadır. Fakir ve zenginlerin kıyafetleri de belirgin şekilde farklılık göstermektedir.

Halkın belirli gün ve olaylarda ortaya koyduğu gelenek ve adetler bölgeden bölgeye bazı değişiklikler gösterse de genel itibarıyla benzer özellikler taşımaktadır. Okula başlama, sünnet ve düğün merasimlerindeki uygulamalar aşağı yukarı birbirine benzemektedir. Çocukların sünnetini berberler yapmaktadır. Aynı anda birkaç çocuk birlikte sünnet edilmektedir. Evlenecek delikanlının görücülük ve kına gecesi gibi düğünle ilgili pek çok husus Anadolu'nun her tarafında birbirine benzemektedir. Çatalca'daki "Hak yazdı ise çizgi silinmez, kısmet varsa olur inşallah" anlayışı Urfâda "Kısmet işi ne diyelim" sözüyle ifade edilmektedir.

Doğum işini ebe olarak addedilen tecrübeli olan kadınlar gerçekleştirmektedir. Doğum sancısı başladığında ebe gelene kadar akrabalar hamile kadının yanına toplanır ve sırtını sıvazlarlar. Sinop'ta da Gelibolu'da da hamile kadının yanına gelen bu kadınlar "ben geldim sen de gel" diyerek bebeğin doğumuna işaret etmektedirler. Bayezid'de hamile olduğunu söyleyen kadının yanına mahreminden başka erkeğin girmemesi gerektiği aksi takdirde çocuğun tersine döneceğine inanılırdı. Urfâ da ise doğuma iki ay kala hamile kadın yatağa girer ve iş görmesi istenmezdi. Çocuğun kundaklanması Anadolu'da özel bir yeri olan önemli bir olay olarak görülürdü. Kundaklanıp aile büyüklerine takdim edilen çocuk için ebe hanıma bahşişler verilirdi. Benzer şekilde çocuğun "kırkını çıkarmak, kırklamak" maksadıyla kırk günlükken

çeşitli örf ve adetler yapıldı. Özellikle hamama ve bazı türbelere götürme bunlardan bazılarıydı. Kırk gün içinde doğan çocuklar “kırkları karışmasın” diye bir yaşına kadar bir arada bulundurulmazdı. Lohusa kadın da kırk gün boyunca dışarı çıkmaz ve yalnız bırakılmazdı.

Yine halkın genel itibariyle hekime “son çare” olarak gittiği anlaşılmaktadır. Zira insanlar hastalıklarına kendi geleneksel yöntemleriyle çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Doktora son çare olarak müracaat eden halkın bazen doktorun tavsiyelerine de tam olarak riayet etmediği bilinmektedir. Hemen hemen her şehirde “yılancık” adı verilen hastalık için “yılancıkçı hocalara veya ocaklara” müracaat edilirdi. Sıtma için sarımsaklı sirkeye batırılmış gömlek giydirmek, mukaddes sayılan kabirlerin taş ve pencerelerine ip ve bez bağlamak, muska yazdırmak ve “sıtma suyu” kullanmak gibi uygulamalar görülmektedir. Uyku sorunu olan çocukların bazı mescitlerdeki direk ve kabirlerin kapı eşiklerine başını koydurmak, baş ağrısını kara saplı bıçakla keserek def etmeye çalışmak, kabakulağı yazmak, akıl hastalarını ve zührevi hastalıkları “hocalara okutmak”, verem hastasının sırtına akciğer koymak gibi uygulamalar da dikkati çeken gelenekler arasında yer almaktadır. Sarılıkla ilgili tedavi yöntemlerine bakıldığında genel itibariyle ortak bir metot kullanıldığı görülmektedir. Dil altı ve iki kaş arasından kan aldırarak gibi neredeyse bütün şehirlerde uygulanan bu ortak tedavi modelinin yanında sidik içirmek, beline sarıya boyanmış seccade dolamak ve derininde bir miktar su ve beş on tane iğne bulunan sarı bir tas içine baktırmak gibi farklı yöntemler de dikkati çekmektedir.

Genelde bütün vilayetlerde kutsal sayılan türbe ve kabirler bulunmaktadır. Çeşitli hastalıkların tedavisinde buralara gelinip dua etmek, mum yakmak, kurban kesmek gibi adetler uygulandığı gibi bazı isteklerin gerçekleşmesi için de bu tür yerlere müracaat olunurdu. Efsanevi hikâyelerle desteklenen ve farklı adlarla anılan bu yerlere karşı halkın saygısı eski Türk inanışlarıyla paralellik arz etmektedir. Esasen Anadolu'nun dört bir yanında benzer sorunlar karşısında benzer uygulamaların bulunması bir yandan ortak bir tarih ve kültüre işaret etmektedir.

Anadolu halkının yöreden yöreye değişiklik gösteren bazı batıl inanışları da dikkati çekmektedir. Halkın -özellikle de kadınların- cin, peri ve cadı hikâyeleri gibi efsanevi olaylara inancı olduğu görülmektedir. Bunların yanında havaların sert olduğu dönemlerde lodosun gelmesi için kadınların

evleri dolaşarak “poyrazın oğluna” “İodosun kızını” istemek şeklindeki bir anlayışla evlerden toplanan bulgur ve benzeri yiyeceklerle yemek yapıp dağıtmak gibi inanışların varlığı dikkati çekmektedir. Kırşehir’de Cuma günü ev süpürmek, makas, bıçak, sabun ve eşyayı elden ele almamak gibi inanışın bir benzeri Gelibolu’da görülmektedir. Orada da Cuma namazından sonra ortalık süpürmenin uygun olmadığına inanılmaktadır. Bunun yanında bazı özel günler, çeşitli yerler, hayvanlar ve bazı doğa olaylarına özel önem atfedilmektedir. Çoğunlukla İslamiyet’in yasakladığı bu gibi itikatların Anadolu’daki kadim din, kültür ve milletlere ait unsurların etkisiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bununlar birlikte bazı uygulama ve inanışlarda eski Türk geleneklerinin etkisi olduğu bilinmekle birlikte Anadolu’nun kadim halklarından kalma uygulamalar ile eski Yunan ve Roma geleneklerinin de etkisi olduğu söylenebilir.

Açıklamalar

- ¹ Ayrıntılı olarak bkz. Doktor Mehmet Hayri (2016). *Türkiye'nin Sıhhi İctimâî Coğrafyası Niğde Sancağı*. Yay. Haz. Nevzat Topal ve Gülen Öztürk. Konya.
- ² Bu eserden yararlanılarak hazırlanmış bir makale için bkz. Osman Gümüşçü, Abdullah Uğur ve Seda Önger (2008). “Türkiye'nin Sıhhi-İctimai Coğrafyası, Muğla (Menteşe) Sancağı (1922)'ye Göre Bodrum”. *Osmanlı'dan Günümüze Her Yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu*. Bodrum.
- ³ Ayrıntılı olarak bkz. *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Konya Vilayeti*. Yay. Haz. Komisyon. Konya: Çizgi Kitabevi.
- ⁴ Bu eserin Latin Alfabesiyle basımı için bkz. Nazmi (2009). *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti*. Yay. Haz. İzzet Öztoprak, Murat Karataş ve Güneş Şahin. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.
- ⁵ Eserin yeni harflerle basımı için bkz. İbrahim İsmail (2003). *Türkiye'nin Sıhhi-İctimai Coğrafyası Kırşehir Vilayeti*. Ankara: Ocak Yayınları.
- ⁶ Bu eserden de yararlanılarak hazırlanan ayrıntılı bir çalışma için bkz. Gülpinar Akbulut (2009). “Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 35 (2).
- ⁷ Eserle ilgili genel bir araştırma ve kısa örnekler için bkz. M. Sabri Koz (1992). “Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: ‘Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası’”. *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*. C. I. Ankara. 37-58; Osman Gümüşçü (1999). “Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak”. *ATAM Dergisi* 45.

- 8 Kayseri Sancağı ile ilgili tıpkıbasımı için bkz. Hıfzı Nuri (1995). *Kayseri Sancağı 1922. Sadeleştiren Zübeyir Kars. Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları.*
- 9 Bu kitap serisinden yararlanarak Batı Karadeniz'in sosyo-kültürel ve ekonomik yapısıyla ilgili geniş bir araştırma için bkz. Burhan Sayılır (2013). "Milli Mücadele Döneminde Batı Karadeniz'in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre)". *Akademik Bakış Dergisi* 38.
- 10 Eserle ilgili yeni bir çalışma için bkz. Fahri Cemal (2017). *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Gelibolu Vilayeti. Der. Şükrü Baştürk ve Ömer Düzbaçar. Bursa: Emin Yayınları.*
- 11 Eserden yararlanarak Kırklareli'nin genel hususiyetleri ile ilgili ayrıca bkz. Türkan Doğrusöz (2011). "Kırklareli Tarihine Işık Tutacak Bir Eser: Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti". *History Studies* 3/1: 39-42.

Kaynaklar

- Abdullah Cemal (1338). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Zonguldak Sancağı.* Ankara: Öğüd Matbaası.
- Ahmed Hamdi (1341). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Kırklareli "Kırklareli" Vilayeti.* İstanbul: İstanbul Kağıtçılık ve Matbaacılık.
- Akbulut, Gülpınar (2009). "Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası". *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 35 (2): 212-222.
- Besim Zühdü (1338). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Hamidâbad (Isparta) Sancağı.* Ankara: Öğüd Matbaası.
- Doğrusöz, Türkan (2011). "Kırklareli Tarihine Işık Tutacak Bir Eser: Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti". *History Studies* 3/1: 275-284.
- Fahri Cemal (1341). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Gelibolu Vilayeti.* İstanbul: İstanbul Kağıtçılık ve Matbaacılık.
- Gümüşçü, Osman (1999). "Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak". *ATAM Dergisi* 45: 939-968.
- Gümüşçü, Osman, Abdullah Uğur ve Seda Önger (2008). "Türkiye'nin Sıhhi-İctimai Coğrafyası, Muğla (Menteşe) Sancağı (1922)'ye Göre Bodrum". *Osmanlı'dan Günümüze Her Yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu.* Bodrum. 415-438.
- Hıfzı Nuri (1338). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Kayseri Sancağı.* Ankara: Öğüd Matbaası.
- İbrahim Edhem (1341). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Bayezid Vilayeti.* İstanbul: İstanbul Kağıtçılık ve Matbaacılık.
- İbrahim İsmail (1341). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Kırşehir Vilayeti.* İstanbul: İstanbul Kağıtçılık ve Matbaacılık.

- Kaya, Faruk ve Yakup Karataş (2015). "Bayezid (Ağrı) Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7 (30): 158-180.
- Kemal (1338). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Kastamonu Sancağı*. Ankara: Ögüd Matbaası.
- Koz, M. Sabri (1992). "Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: 'Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası'. *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*. C. I. Ankara. 37-59.
- Mehmed Ali (1341). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Çatalca Vilayeti*. İstanbul: İstanbul Kağıtçılık ve Matbaacılık.
- Mehmet Hayri (2016). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Niğde Sancağı*. Yay. Haz. Nevzat Topal ve Gülen Öztürk. Konya.
- Mehmed Said (1338). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Sinop Sancağı*. Ankara: Ögüd Matbaası.
- Nazmi (2005). *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti*. Yay. Haz. İzzet Öztoprak, Murat Karataş ve Güneş Şahin. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay.
- Şefik, Arif (1341). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Urfa Vilayeti*. İstanbul: İstanbul Kağıtçılık ve Matbaacılık.
- Sayırlı, Burhan (2013). "Milli Mücadele Döneminde Batı Karadeniz'in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre)". *Akademik Bakış Dergisi* 38. 1-30. *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Konya Vilayeti*. Konya: Çizgi Kitabevi.

On the Culture, Belief, and Custom in Anatolia in accordance with Turkey's Health Geography*

Oğuzhan Aydın**

Abstract

In this article, the elements belonging to folk culture and literature will be analyzed by reviewing eleven out of eighteen books covering the years 1922-1932 on Turkey's Health Geography. When choosing these books which were prepared by the Government of Grand National Assembly of Turkey and the Ministry of Health and Social Aid, a special attention was paid to add different cities from each region of Turkey. This article begins with the works done during Dr. Rıza Nur Bey, the Minister of Health and Social Aid in 1922. In this respect, especially these books that were prepared in accordance with the reports and information received by provincial health director are vital because they are the official documents that enlighten the culture of the period. It is believed that this study - which Dr. Muhyiddin Celal Bey, the head of the organizing committee, made a great effort for - concerns not only those interested in folk culture and literature but also those researching on geography and history..

Keywords

Culture, custom, belief, health, The Early Republican Era.

* You can refer to this article as follows:

Aydın, Oğuzhan (2018). "Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası'na Göre Anadolu'da Gelenek, İnanç ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 89-114.

** Assist. Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt University, Faculty of human and social sciences, Department of Turkish language and literature - Ankara/Turkey
o.aydin@gazi.edu.tr

О традициях, верованиях и культуре в Анатолии в контексте истории здравоохранения в Турции*

Огузхан Айдын**

Абстракт

В данной статье будут рассмотрены элементы народной культуры и народной литературы Турции 1922-1932 годов основываясь на одиннадцати из восемнадцати книг “Географии здравоохранения Турции”. Работа над этими книгами была начата в период министра здравоохранения и социальной помощи доктора Ризы Нур Бея в 1922 году правительством Великого Национального Собрания Турции и Министерством Здравоохранения и Социальной Помощи. Особое внимание было уделено включению в эти книги провинций из всех областей Турции. Книги были основаны, в том числе, на медицинских отчетах из региональных больниц, что делает их важным источником информации о культуре того времени. Данное издание, большую помощь в подготовке которого оказал доктор Мюхиддин Джелал бей, может быть интересно не только исследователям народной культуры и народной литературы, но и географии и истории.

Ключевые слова

Культура, традиции, вероисповедание, здоровье, эпоха ранней республики.

* Ссылка на статью:
Aydın, Oğuzhan (2018). “Türkiye'nin Sıhî İctimaî Coğrafyası'na Göre Anadolu'da Gelenek, İnanç ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 89-114.

** Университет им. Йылдырыма Баязида, гуманитарный факультет, кафедра турецкого языка и литературы, Доктор наук Огузхан Айдын.
o.aydin@gazi.edu.tr